

274350

AKADÉMIÁNK
ÉS A KELETI FILOLÓGIA

ÍRTA

NÉMETH GYULA

L. TAG

(FELOLVASTA A M. TUD. AKADÉMIA I. OSZTÁLYÁNAK
1927 JANUÁR 3-ÁN TARTOTT ÜLÉSÉN)

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1928

AKADÉMIÁNK ÉS A KELETI FILOLÓGIA

ÍRTA

NÉMETH GYULA

L. TAG

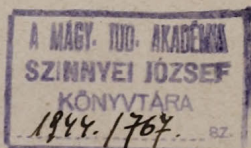
(FELOLVASTA A M. TUD. AKADÉMIA I. OSZTÁLYÁNAK
1927 JANUÁR 3-ÁN TARTOTT ÜLÉSÉN)

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1928

274350

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA,

AKADÉMIÁNK ÉS A KELETI FILOLÓGIA.

Midőn a Magyar Tudós Társaság 1831-ben működését megkezdte, az volt a közfelfogás, hogy az Akadémia első-sorban a magyar nyelv művelésére van hivatva.

Ezzel szemben a Tudománytár első kötetét 1834-ben — az Akadémia által eléje szabott elveket követve — így nyitja meg Toldy Ferenc, a Tudománytár szerkesztője :

«[a tudós] fárasztó pályáján méltán várhatja az olvasótól, hogy midőn vele gondolatokat, ismereteket közöl, ez, elfogódott ítélettel azoknak formáin ne akadozzon . . . A' magyar tudós társaság . . . a' Tudománytárban megjelenő eredeti értekezések vizsgálatában is leginkább azok belső becsét véteti tekintet alá . . . »

Báró Eötvös Loránd elnöki székfoglalójában (*Ak. Értes.* 1889 : 146.) a következőket mondja :

«A cél tisztán áll előttem. Az Akadémia alapszabályai-ban azt olvassuk, hogy célja a tudomány és irodalom magyar nyelven művelése és terjesztése, történetének szelleme pedig ezt súgja : törekedjünk arra, hogy nemzetünk magyar, de nemcsak magyar, művelt is legyen, s mint ilyen, megállja helyét a számban nagyobb, hatalomban erősebb európai nemzetek között.»

Tehát a tudomány és irodalom magyar nyelven való művelésén kívül Eötvös is különösen hangsúlyozza, hogy az Akadémiának a magyar műveltség, természetesen első-sorban a magyar tudomány emelésén kell fáradoznia s csaknem szembehelyezi az alapszabályok által kimondott tételt azzal, amit «az Akadémia történetének szelleme súg».

Valójában úgy van a dolog, hogy az Akadémia fejlődésének történetében mindkét gondolat érvényesül.

Az Akadémia nem lett nyelvművelő társasággá, de a magyar tudomány kifejlődését az az eszme tette lehetővé és irányította hosszú ideig, mely az Akadémiát a közfelfogás szerint életre hívta.

A magyar szellemi élet létkérdése volt ez a XIX. század elején. «Honi nyelven művelni a tudományokat»: azaz nem lenni függeléke idegen szellemi központoknak, hanem a multjában, érzésében egységes magyarság számára — a magyar nyelvre való korlátozódás által — önálló tudományos központot teremteni. Ezzel az egész vonalon magyar problémák kerültek előtérbe s minden tudományos törekvés ezekből sarjadt ki.

Ennek a programmpontnak, a tudományok magyar nyelven való művelésének fontosságát alig érti meg, aki a magyar tudomány mai nagy szervezetét látja, pedig első-sorban ez tette lehetővé e szervezet kiépülését, a tudományos élet fejlődésének azt az ösztönszerű határozottságát, melyet egyedül a hazai talajhoz való kapcsolódás biztosíthat.

A távolabb álló szemünkre hányhatja, hogy egy-egy oly terület művelését, melynek külföldön számos munkása van, nem tartottuk elsőrangú feladatunknak, hogy őstörténetünk kérdéseinek s más hasonló problémáinknak sokszor nagyon is nehéz, nagyon is hipotétikus jellegű megoldásai kedvéért figyelmen kívül hagyunk nemzetközi problémákat, melyek területén jóval könnyebben biztosabb eredményeket értünk volna el s nem veszi észre, hogy egy eszméiben, stílusában, sőt munkamódszerében is egységes és sajátos magyar tudomány, mely egy egészségesen fejlődő nemzetnek egyik legfontosabb életnyilvánulása, csak ezen a módon fejlődhetett s hogy elértük azt, hogy ma magyar kérdésben döntő szava csak a magyar tudománynak van, s hogy mindazokban a tudományszakokban, melyek művelésének Magyarországon egyáltalában értelme van, megfelelő erővel rendelkezünk.

De ha az Akadémia nem is lett nyelvművelő társasággá, nyelvünk tudományos — mondhatjuk történeti — problémáinak megoldását mindig legelsőrangú feladatának tekintette, sőt azt is mondhatjuk, hogy munkásságának tekin-

télyes része a magyar nyelv problémái iránti érdeklődésből fakadt.

«Legtöbbet tett az Akadémia a magyar nyelv bűvárlata s a magyar történetírás érdekében» — írja Szily Kálmán 1893-ban az Akadémia történetéről írt cikkében (*Pallas-Lexikon*, s. v. *Akadémia*), s ebben a megállapításban benne vannak azok az irányadó szempontok is, melyek Akadémiánk keletkutatásában érvényesültek.

Az első szempont nyelvünk eredetének, a második népünk eredetének kérdése, egyszóval őstörténetünk, a harmadik szempont a magyarországi török hódítás történetének kutatása.

*

Kiváló orientálistáink már az Akadémia alapítása előtt voltak.

Harsányi Nagy Jakabnak, Apafi Mihály tanítójának, 1672-ben megjelent *Colloquia familiaria turcico-latina* c. munkája, mely a török életet török nyelvű dialógusok formájában ismerteti, ma is többször idézett forrásmunka.

Kollár Ádám, *Hungarus Neosolensis*, ahogyan magát nevezi, a kiváló történettudós, a bécsi császári könyvtár igazgatója, 1756-ban terjedelmes bővítéssel újra kiadta Meninski kitűnő török nyelvtanát s előzőleg, 1755-ben, kiadta és lefordította Sa'd-ed-din török történetíró Tadž-et-tevārīh c. művét.

Uri Jánosnak, egy nagykőrösi születésű magyar embernek, kinek életrajzát Akadémiánk kiadásában Goldziher Ignác írta meg, az oxfordi keleti kéziratokról szóló, 1787-ben megjelent katalógusa, ma is használatban van.

Kőrösi Csoma Sándor, ki 1820-ban indult el keleti útjára, a tibeti filológia megalapítója.

A magyar nyelvet már az Akadémia alapítása előtt többen hasonlították keleti nyelvekkel, kik közt a keleti filológiában való jártasságukkal s némely maradandó értékű megállapításukkal kiválnak Kalmár György és Beregszászi Nagy Pál.

Szintén régi, de nem önálló s így tudományos szempont-

ból kevésbé jelentős hazánkban az oszmán-törökségről és az iszlámról szóló latin és magyar nyelvű tudományos irodalom, melynek legjelentősebb terméke Decsy Sámuel 1789-ben megjelent *Osmanográfiája* (Bécs, 1788—89).

Keletkutatásunk az Akadémia megalapítása után pár évtizedig meglehetősen vérszegény és csak esetlegesen talál képviselőkre.

Még mindig kísért a magyar nyelvnek a keleti nyelvekkel találomra való hasonlítása. Nagy János, az Akadémia tagja, 1832-ben magyar nyelvtant ír, melyben nyelvünket a héberrel, aramæussal és arabbal hasonlítja.

A Tudománytár első köteteiben több keleti tárgyú ismertető cikk van.

Bajza József, Széplaki Erneszt néven, a Tudománytár III. kötetében (1834) Klaproth nyomán a Japán birodalmat ismerteti, ez azonban csak annak az általános érdeklődésnek a terméke, mellyel a Tudománytár programja szerint általában kíséri a tudomány fejlődését. Ugyanilyen Csató Pál cikke: *Kelet és középkor* — franciából — a IV. kötetben. A svájci állítólagos hun maradványokról szól két kis közlemény a Tudománytár III. és V. kötetében.

Toldy Ferenc a Tudománytár VI. kötetében: *A Kelet népeit és irodalmát* ismerteti francia forrás alapján.

Csomáról szól a Tudománytár több kisebb közlése, melegen, de nem különösebb hangsúlyozásával a magyar keletkutatás szempontjainak (1835. V. 262; VIII. 226).

Báró Lakos János *Emlékezet báró Tott Ferencre* c. cikkében a Tudománytár X. kötetében (1836) egy régi magyar turkológusról, Rákóczi egyik rodostói társának fiáról ír, kinek *Mémoires sur les Turcs et les Tartares* c. művét több nyelvre, többször lefordították.

Egy V—i.-vel jelzett cikk a Tudománytár XII. kötetében (1836) a török irodalmat ismerteti Malten *Neueste Weltkunde*-je után.

Ezek a cikkek, melyekhez még több csatlakozik, érdeklődést nem ébresztettek, világosan bizonyítva, hogy fordító és ismertető jellegű irodalom önmagában a tudomány fejlődésére hatással nem lehet, s hogy a tudomány ott kezdődik,

ahol — ha nem egészen kifogástalan módszerrel és nem egészen kifogástalan anyag alapján is — egy tudományoszerető ember eddig meg nem oldott problémák megoldásán fáradozik. Ebben az irányban halad már Kállay Ferencnek és Jerney Jánosnak több cikke a *Tudománytárban* és az *Évkönyvekben*.

Kállay A *keleti nyelvek magyar történeti fontosságáról* ír a *Tudománytár* 1840-i folyamában s az *Akadémiai Értesítőben* 1851—52-ben több cikket ír a kazárokról s a kazármagyar viszonyról.

Kállay és Jerney még nem mozognak biztos tudományos alapon, de néhol már közel járnak az igazsághoz, nyomatékosan mutatnak rá egy-egy fontos szempontra, sőt megesik, hogy maradandó értékű kutatást végeznek. Különösen jelentős Jerneynek a besenyőkről szóló tanulmánya az *Évkönyvek* V. kötetében.

Hogy az Akadémiában kezdettől fogva megvolt a magyar keletkutatás helyes irányba való terelésének hajlama és képessége, azt bizonyítja egy 1835-i pályatétel, mely a következőkép hangzik :

«Minő neveket tulajdonítottak a régi történetírók a magyar nemzetnek? Melyik történetíróban találtatik legrégiebb nyoma mindegyik nevezetnek? Vagyon-e elegendő okunk elhinni, hogy böles Leó görög császár előtt a magyarok törököknek nem neveztették? Meddig megyen föl a régiségben a török nemzet története és elneveztetése?» (*Tár*, V. 260.)

Egyelőre azonban haladást nem látunk, bár akadémikusaink soraiban akadnak, kik a keleti filológiát képviselik.

1840-től fogva tagja az Akadémiának Ballagi Mór, többek közt a héber nyelv és a Biblia kiváló ismerője.

A magyar keletkutatás fellendítése Hunfalvy Pál akadémiai főkönyvtárnok (1851-től), illetve Reguly Antal nevéhez fűződik.

Reguly 1839-ben ér Finnországba, 1843-ban lesz tagja az Akadémiának s 1849-ben egyebekkel együtt vogul, osztják, és csuvas közléseket hoz — az Akadémiától a körülményekhez mérten támogatott — oroszországi tanulmányútjáról. Ezek az ő betegeskedése és korai halála (1858) miatt egyelőre ki-

adásra nem kerülnek ugyan, de mint az Akadémia kézirat-tárának kincsei, hozzásegítik Hunfalvyt, illetve Budenzet, ki 1861-től fogva akadémiai könyvtártiszt, a magyar nyelv eredete kérdésének végleges megoldásához s ezzel együtt a magyar keletkutatás megalapozásához.

Reguly hagyatéka 1858-ban került az Akadémiába, de Hunfalvy már 1851-től fogva vizsgálja a magyar nyelvnek az urál-altaji nyelvekhez való viszonyát s 1855-ben kiadja *A török, magyar és finn szók egybehasonlítása* c. tanulmányát, mely szerint a magyar nyelv középen van a török és finnugor nyelvek között. Hasonló eredményre jut Budenz 1862-ben, *A török-magyar nyelvhasonlítás* c. akadémiai székfoglalójában.

Hunfalvy említett tanulmányaival tehát előtérbe került a magyarság és törökség viszonyának kutatása, s ez a cél ösztönzi Vámbéryt, ki 1857-ben báró Eötvös József akadémiai elnök pártfogását kérve s Hunfalvy, Ballagi, Toldy, Jerney s más akadémikusok által támogatva és buzdítva, elindul első keleti útjára, Konstantinápolyba, s már 1860-ban az Akadémia tagjai sorába emelkedik.

Ettől az időponttól fogva az Akadémia nagyszabású, magyar és nemzetközi szempontból egyformán fontos munkásságot fejt ki a keleti filológia területén.

Mint mondtam, Hunfalvy Pál az, aki a rendszeres magyar keletkutatást megindítja, midőn a törökségnek a magyar problémák szempontjából való fontosságát kimondja.

Hunfalvy különben tisztán keleti filológiai munkásságot nem igen fejtett ki. 1876-ban az Akadémia könyvkiadó-vallalatában megjelent *Magyarország Ethnographiájában* szól ugyan a magyarság és a magyarsággal érintkezett népek őstörténetének keleti forrásairól, több, a magyarsággal érintkezett régi keleti nép történetét is lehető gondossággal vázolja, 1881-ben az Akadémián ismerteti a *Codex Cumanicus* és a *kun problémákat*, több orientalista-kongresszuson — rendesen Vámbéryvel és Goldziherrel együtt — képviseli az Akadémiát, élénk részt vesz a magyarság török vagy finnugor eredetéről szóló vitában, széleskörű érdeklődésével, nagy olvasottságával részt vesz az Akadémia keleti filológiai mun-

kasságának irányításában, de a keleti forrásokat közvetlenül és önállóan nem használja s érdeme az Akadémia keleti filológiai munkásságában inkább a kezdeményező és irányítóé, mint a munkásé.

Mélyebben benn volt a keleti források anyagában s mind ezen a téren, mind a keleti vonatkozású fejtegető irodalomban maradandó alkotásokat hagyott maga után Hunfalvy nagy követője, Budenz. Az *Új Magyar Múzeumban* 1860-ban egy kolozsvári török kéziratból, a *Negyven Vezir* könyvéből fordít néhány mesét; az Akadémiai Értesítő 1860—61-iki folyamában a *Táríkh-i Üngürüs*, azaz *Magyarország története* c. török kéziratot ismerteti; 1862-ben Vámbéryvel együtt kiadja az Akadémiánál az *Abuska* c. csagatájtörök szógyűjteményt s az Akadémiai Értesítő 1861—62. folyamában jelenik meg *Török-magyar nyelvhasonlítás és hasonlító magyar altaji hangtanról* c. cikke, melyet fentebb említettem. Budenz keleti filológiai cikkei, melyek mind az Akadémia kiadásában jelentek meg, ma is értékesek.

Felemlíthetjük még csuvas tanulmányait a Nyelvtudományi közlemények I. és II. kötetében, a török hangutánzó igékről írt cikkét ugyanott a II. kötetben, csuvas-török hangmegfelelésekről írt tanulmányát a III. kötetben, a khivai tatár nyelvről szóló közleményét a IV. kötetben, *Szulejman naplója 1529-iki bécsi hadjáratáról* írt cikkét a Magyar Történelmi Tár XIII. kötetében, végül Jelentését Vámbéry török-magyar szóegyeztetéseiről a Nyelvtudományi Közlemények X. kötetében, mely a magyar-török nyelvviszony kérdését végkép tisztázta s alapvető fontosságúvá lett a törökség egy nevezetes ágának, a bolgárságnak későbbi kutatásában. Ebben a cikkben t. i. azt állapítja meg Budenz, hogy a magyar nyelv török elemeinek túlnyomó része egy csuvasféle, azaz, amint a későbbi kutatások megállapították, egy bolgár-török nyelvjárásból való. E cikk 1871-ben jelent meg s Budenz még ezután is számos becses adalékkal szaporította a törökségről való ismereteinket, de úgy látszik, hogy egyrészt az a dilettáns szempontoktól és dilettáns készültséggel vezetett harc, melyet ellene a török-magyar nyelvrokonság elméletének védői indítottak, másrészt a finnugor nyelv-

yészet problémáiba való elmerülés elvette a kedvét, illetőleg elvonta a törökség tanulmányozásától. Nem eredeti, de nagyon hasznos összeállítások a mongol és a mandzsu nyelvről szóló cikkei a Nyelvtudományi Közlemények XX. és XXI. kötetében.

Budenz tanítványa Munkácsi Bernát, ki — mesterét követve — finnugor nyelvészeti munkássága mellett a törökségre s több keleti problémára vonatkozó ismereteinket is gazdagította. Különösen nevezetes a Nyelvtudományi Közlemények XXI. kötetében a csuvas nyelvről írt tanulmánya, a bolgár-törökség körébe vágó más kutatásai s a kaukázusi magyar érintkezésekre vonatkozó kiadványai. Ő a szerkesztője az Akadémia talajából kinőtt keletkutató folyóiratunknak, a Keleti Szemlének, melyet az Akadémia hathatósan támogatott s mely a törökség kutatásának és más rokon tudományszakoknak — nemzetközi vonatkozásban is — egyik legfontosabb folyóirata.

A Hunfalvy, Budenz és Munkácsi által képviselt magyar orientálista típusnak negyedik képviselője Gombocz Zoltán, ki szintén a bolgár-török, továbbá az altaji problémákra vonatkozólag adott ki tanulmányokat s összefoglaló képet adott a bolgár-magyar érintkezésről. E munkája ugyan nem az Akadémia kiadásában jelent meg, de minden részében az Akadémia kutatásának talaján áll.

Gomboczhoz csatlakozik gróf Zichy István, ki a bolgár-törökség műveltsége, az ősi magyar-török kapcsolatok s a magyarokról és törökökről szóló keleti források magyarázásának területén dolgozik.

Számos török filológiai megállapítás van Melich Jánosnak a régi magyar kor részletkérdéseit tárgyaló cikkeiben.

Finnugor és magyar nyelvészeti munkássága mellett a török nyelvészet területén is dolgozott Szinnyei József.

Hunfalvy, Budenz, Szinnyei, Munkácsi, Gombocz, Zichy, Melich keletkutatással csak mellékesen foglalkoztak, munkásságuk főterülete a magyar és finnugor nyelvészet és őstörténet, de működésük különösen nevezetes egyrészt azért, mert az a magas tudományos színvonal, melyet érdeklődésük főterületén látunk, keleti vonatkozású munkáikban is érvé-

nyesül, másrészt azért, mert mint a magyar problémák képviselői, ők szabták meg az irányát általában a magyar keletkutatásnak.

Van azután Akadémiánk keletkutatásában egy másik csoport, mely még mindig főleg a magyar nyelvi és őstörténeti problémák talaján áll ugyan, de intenzívebb munkásságot a voltaképpeni keleti filológia területén fejt ki. E csoport képviselőinek nagyobb része általában nem áll az első csoport tudományos színvonalán, de az idetartozó munkálatok is több, nemzetközileg is nagyértékű eredményt mutatnak fel s terjedelemben magasan felülmulják az első csoport ide-tartozó munkásságát.

Ez iskola megalapítója Vámbéry Ármin. Vámbéryről már fentebb szoltam, mint aki a Hunfalvy által hangsúlyozott magyar-török vonatkozások tüzetesebb kutatására a törökség vizsgálatát tűzte ki élete feladatául. A XIX. század magyar tudományos életének egyik legsajátságosabb alakja ő. A középiskola befejezése nélkül az önálló tudományos kutatás terére lépett, keleti és nyugati nyelveket egyformán kitünően beszélő autodidakta, nem közönséges képességű író, kit pályáját illetőleg a legnagyobb ambíciók hevítenek, ki azonban képzettsége korlátait nagyon jól látta — s ki mindezek mellett minden nap szövegei mellé ülő filológus és eszméinek — mondom, dacára fogyatkozásai tudatának — meggyőzhetetlen védelmezője, ha ezek az eszmék, tekintet nélkül tudományos értékükre, a közönség tetszésével találkoznak.

Vámbéry munkássága a török filológiának csaknem egész területére kiterjed. Leginkább értékesek szöveg- és szótári közlései, így a *Çagataische Sprachstudien*, a ma már elavult, de a maga korában nagy jelentőségű *Kudatku Bilik*, mely szép kiadásban, német nyelven, az Akadémia támogatásával jelent meg. Még ma is hasznos Vámbérynak az Akadémia kiadásában (s német fordításban is) megjelent bevezető jellegű összefoglalása, *A török faj*. Legnagyobb érdeklődést ébresztettek Magyarországon Vámbérynak a magyarság eredetéről írt munkái és vitairatai, melyekben azonban a marandó értékű megállapítás nagyon kevés.

Vámbéry munkássága az Akadémia problémái iránti érdeklődésből fakadt, ő maga gyakran adott elő az Akadémián, munkái jó része az Akadémia kiadásában vagy támogatásával jelent meg, de ő maga az Akadémia belső életében nem vett részt.

Hatása azonban így is rendkívüli, mit iránya követőinek nagy száma bizonyít.

1877-ben az Akadémia kiadásában jelenik meg Bálint Gábornak *Kazáni tatár nyelvtanulmányok* c. műve, a szótári rész német fordítással ellátva, mely ma is legfontosabb forrása a kazáni tatár nyelvnek s keresett, ritka könyv.

1867 óta tagja, 1883 óta tiszteleti tagja, s 1901-től 1904-ig másodelnöke az Akadémiának az orientalista gróf Kuun Géza, ki héber és szír területen kezdi el keleti tanulmányait, Ballagi Mór buzdítására. Érdeklődése a hatvanas és hetvenes években a sémi filológia legkülönbözőbb területeire kiterjed s számos tanulmány kiadásában nyilvánul. Sémi területről átmegy a török és perzsa filológia tanulmányozására, 1873-ban *Adalékok Krim történetéhez* címen ad ki egy értekezést s 1880-ban adja ki az Akadémia latin nyelven az ő gondozásában a kun nyelv nagyterjedelmű emlékét, a *Codex Cumanicus*, melynek újabb kiadása ma már szükséges volna, de amely a maga korában a legfontosabb orientalisztikai kiadványok közé tartozott. Ennek alapján írta Radloff *Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus* c. munkáját. A Magyar Honfoglalás Kútfőiben és a Keleti Szemlében a magyarokra és törökökre vonatkozó arab és perzsa kútfőket közölt, fordított és magyarázott Kuun Géza. Nem az Akadémia kiadásában jelent meg (1892—1895-ben) kétkötetes latin műve, melyben a magyar-keleti vonatkozásokról szól nagy olvasottsággal és sok ötletességgel, ha nem is mindig elég kritikával. 1892-ben egy keletkutatói folyóirat megindítása iránt indítványt nyújtott be az Akadémián, de indítványa nem valósulhatott meg. De megindult egy ilyen folyóirat 1900-ban a már említett *Keleti Szemlé*vel, mely négy évig mint a Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályának, 1904-től fogva mint a Kuun Géza gróf elnöksége

alatt álló Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának kiadványa jelent meg.

Akadémiánk orientálistái között egyike a legjelentősebbeknek Thúry József, ki a turkológia területén működött. Ifjúkorában Vámbéry hatása alatt hamis irányba terelődik, de azután egyre növekvő kritikai érzékkel mélyed el a magyar-török viszony vizsgálatába s több maradandó művet alkot. Tanulmányokat és anyagközlő dolgozatokat ad ki (főleg Akadémiánk Értekezései között) a keleti török nyelvről és irodalomról, egy oszmánli nyelvemlékről, egy oszmánli nyelvjárásról, egy csagatáj szótárról, a török nyelvemlékekről általában, melyek, ha idegen nyelven jelennek meg, őt kora legismertebb turkológusai közé emelik s a magyar őskor török vonatkozású problémáinak — a nyelvészetet kivéve — ő a legszellemesebb és legalaposabb fejtegetője.

Akadémiánk adta ki 1887., illetőleg 1889-ben Kúnos Ignác tagtársunk Oszmán-török Népköltési Gyűjteményét, mely az oszmánli népköltésre vonatkozó ismereteinknek ma is főforrása. Kúnos különben több kisebb értekezéssel és anyagközléssel is gyarapította Akadémiánk turkológiai kiadványsorozatát.

Akadémiánk kiadásában jelent meg Paasonen Henrik finn nyelvésznek csuvas szójegyzéke (1908-ban), mely a török nyelvészet fontos forrásmunkája s mint etimológiai szótár, a fejtegető művek közt is kiváló helyet foglal el, továbbá Mészáros Gyulának két nagyterjedelmű kötete a csuvas népköltésről, végül Pröhle Vilmosnak a volgai tatár nyelvről szóló közlése.

Akadémiánk eddig vázolt orientalisztikai munkásságának eredményét nagyjában a következőkben foglalhatjuk össze: Hunfalvy és iskolája működésének eredménye a bolgár-törökségről szóló ismereteink egy jó része; e munkásságból sarjadt ki Vámbéry és Thury munkája, kik rendszerbe foglalták a török filológia több területét, s ők és követőik anyagot nyújtottak a régibb és újabb törökség tanulmányozására.

Őstörténetünk után legfontosabb orientalisztikai feladatunk oszmán-török hódoltságkori történetünk török vonat-

kozásainak tisztázása. Elsők voltak e téren Gévay Antal udvari levéltárnok s Repiczky János.

Repiczky János jeles képzettségű orientálistánk, Akadémiánk levelező tagja s 1848-tól 1851-ig alkönyvtárnoka volt. Ő indította meg a Magyarország történetére vonatkozó török források rendszeres gyűjtését és fordítását, az Akadémia megbízásából.

A korán (1855) meghalt Repiczky munkáját Szilády Áron folytatta, ki 1861-ben lett Akadémiánk tagja és pedig a keleti filológiában kifejtett munkássága alapján. Szilády ugyanis fiatal korában arab, perzsa és török irodalommal foglalkozott; járt Konstantinápolyban és Göttingában. Szilády orientálistikai munkásságának maradandó eredménye a *Török-magyar-kori Történelmi Emlékek* első két kötete, melyben Nagykőrös, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból a hódoltsági korra vonatkozó török oklevelek magyar fordítását adja (1863). Később a defterekről adott ki Akadémiánknál egy tanulmányt (1872).

A *magyarországi török kincstári defterek* két kötetét, melyek számos gazdaság- és hadtörténeti s egyéb adatot tartalmaznak, Akadémiánk adta ki, Velics Antal fordításában, Kammerer Ernő bevezetésével (1886, 1890).

Sokat foglalkozott a hódoltsági kör török forrásaival Thúry József is. Akadémiánk megbízásából két kötetet adott ki magyar fordításban a török történetírók magyar vonatkozású részeiből (1893, 1896) s több idevonatkozó fejtegető cikket is közölt. Thúrynak ezirányú munkásságát Karácson Imre folytatta, ki lefordította Evlia Cselebi török világutazó útleírásának (1660—1664) Magyarországra vonatkozó részét s lefordított a Török Történetírókból egy III. kötetet (1916).

A *Török Történetírók* III. kötetéhez Szekfű Gyula írt bevezetést a török történetírók forrásértékéről, mely — bár nem orientálistának a munkája — az Akadémia e téren kifejtett tevékenységének legértékesebb terméke, Thúry és Karácson munkásságának koronája. Szekfű e bevezetésben élesen megvilágítja, hogy hogyan kell kritikailag értékelni a török írók adatait, s cikkéből meríthetjük azokat a szempontokat, melyek kell hogy vezessenek bennünket egyrészt

a török források felhasználásában, másrészt ezek közzétételében, illetőleg lefordításában.

Szekfü cikkénél megismétlődik az az eset, melyet a nyelvészetben is láttunk: a tudományosan legértékesebb eredményt nem az orientálistáknak, hanem a magyar problémák művelőjének, illetőleg a magyar történettudomány kutatási módszere színvonalának köszönhetjük.

De Akadémiánk nemcsak a magyar érdekű keletkutatásban fejtett ki nagyértékű munkásságot, segítette a keletkutatásnak bármely irányát, ha annak tudományos értéke volt. Itt azonban figyelembe kell vennünk, hogy a keleti filológia igen nagy terület, beletartoznak a keleteurópai, északafrikai és csaknem az összes ázsiai népekre vonatkozó tanulmányok, s az egész keleti filológia rendszeres művelése nem lehet a magyar tudomány feladata. E tanulmányok közül hazánkban csak azokat kell különös gonddal művelnünk, melyeknek magyar problémák szempontjából fontosságuk van.

Ezen a téren tehát nem folytathott nálunk rendszeres munka, de azért Akadémiánk felolvasásaiban és kiadványaiban a keletkutatásnak csaknem egész területe képviselve van s Akadémiánk e téren működő tagjai közt több, az egész tudományos világban ismert név akad.

Goldziherre gondolok itt elsősorban.

Goldziher az elmúlt félszázad egyik legnagyobb orientálistája. Munkái, különösen az állítólagosan Mohamedre visszamenő hagyomány kialakulására vonatkozó kutatásai, új korszakot nyitnak meg az iszlám-tudomány történetében.

Akadémiánk mindig tisztában volt Goldziher jelentőségével. Korán tagjai közé választotta, idegen nyelven kiadott munkái jó részét magyarul is megjelentette, illetve magyarra is lefordíttatta, hosszú ideig az első osztály elnöki székével tisztelte meg s Goldziher nagynevű munkatársait, az orientalisztika egykorú főképviseleit, Goldziher ajánlatára, külső tagjai közé választotta.

Goldziher munkássága lényegében nem volt szerves összefüggésben a magyar tudománnyal, de Akadémiánk díszének nagymértékű gazdagodását jelentette.

A perzsa filológiában dolgozott Akadémiánk egy másik tagja, Kégl Sándor, kinek különösen a modern perzsa népköltészetre és irodalomra vonatkozó közlései voltak újak Európában s kinek nagybecsű, gazdag könyvtára adományozás útján Akadémiánké lett.

Goldziher és Kégl az Akadémia talajából nőttek ki; az Akadémia keletkutatása volt az, mely ifjúságukban munkásságuk irányára befolyással volt.

Szintén inkább nemzetközi jelentőségű Mahler Ede tagtársunk munkássága, ki különösen az ókori keleti népek kronológiájával foglalkozik s ki az ókori keleti népeket Akadémiánk könyvkiadóvállalatában ismertette.

Itt kell még megemlítenem Heller Bernátnak *Az arab Antar-regény* c. művét, melyet Akadémiánk 1918-ban adott ki s bár idegen földön működik, de nem hagyhatom említés nélkül nagy honfitársunkat és külső tagunkat, Stein Aurélt, kinek nagyszerű felfedezései nyomán sok olyan emlék került napvilágra, melyek elsőrendű források a magyar-török ősi kapcsolatok kutatásában s ki Akadémiánkra mindig látható hálával és szeretettel gondol.

Kmoskó Mihály tagtársunk munkásságát különösen ki kell emelnem. Ő régebben a szír patológia területén adott ki Párizsban nagyterjedelmű munkákat s jelenleg az arab és szír írók Keleteurópát és Középázsiaát tárgyaló tudósításait gyűjti, fordítja és kommentálja, kiválasztva egy nemzetközi tudományszaknak, a sémi filológiának, magyar szempontból legfontosabb problémakörét, s rámutatva a magyar keletkutatás további fejlődésének egyetlen lehetőségére, mely abban áll, hogy ne az eddigi fejtegető irodalom s az eddig kiadott anyaggyűjtemények könnyebben hozzáférhető részének felhasználásával igyekezzünk továbbvinni a keleti vonatkozású magyar problémákat, hanem dolgozzuk bele magunkat az illető keleti szakba, ismerjük meg teljes egészében a forrásokat, sőt lehetőleg tárjunk fel újakat s törekedjünk a források interpretációjában az illető keleti szak szempontjából való lehető tökéletességre. A magyar történész egy kínai, örmény vagy arab forrásból, illetőleg annak is csak a fordításából kiszakított adattal csak a tévedés állandó veszedelme

mellett operálhat. Arra a fokra kell jutnunk ezeken a területeken is, amely fokon pl. a keleti szakokhoz közelálló bizánci filológiában vagyunk. Semmi sem kívánatosabb tehát a magyar keletkutatás fejlődésére nézve, mint hogy Kmoskó Mihály tagtársunk példája minél több keleti tudományterületen követőre találjon.

Külön meg kell emlékeznünk Akadémiánk gyűjteményeiről, a Szilágyi Dániel-féle török kéziratgyűjteményről, melyben még sok, a török nyelv, irodalom és történet szempontjából nagyértékű dolog vár feldolgozásra, a Kaufmann-féle becses héber gyűjteményről s a könyvtárról, mely orientalisztikai szempontból — a kézirtattárral együtt — Európa leg szebb gyűjteményei közé tartozik, s különösen ki kell emelnem, hogy Akadémiánknak 1914 óta Balkáni, illetve Keleti Bizottsága is van, melynek jövője bizonyára méltó lesz Akadémiánk keletkutatásának multjához.

De egy előadás keretében csak nagy vonásokban lehet beszámolni az Akadémia keleti filológiai munkásságáról. Nem lehet sorra venni azt a számtalan kisebb-nagyobb közleményt, mely Akadémiánk kiadványaiban e területre vonatkozólag megjelent s melyek e kiadványokat a fiatal magyar orientalista egyik alapvető olvasmányává teszik.

Nem lehet érdeme szerint méltatnunk Akadémiánk Kőrösi Csoma-kultuszát, különféle keleti tanulmányutak segélyezése terén kifejtett tevékenységét, keleti filológiai, nem akadémiai munkálatoknak, folyóiratoknak, így pl. az idegen *Enzyklopaedie des Islam*-nak is hathatós segélyezését, belső vagy külső tagul való választással egyes tudósok értékének kiemelését, mellyel az Akadémia gyakran tett jelentős szolgálatot egy-egy orientalista pályájának, tudományos tevékenysége eredményesebb kifejtetésének. Sok minden kisebb dologról, melyek pedig összeségükben nagyon jelentősek, hallgatnom kell.

Büszke lehet Akadémiánk az elmúlt évszázad alatt a keleti filológia terén kifejtett munkásságára, — mondhatnám, — ha ebben a percben különös nyomatékkal nem érezném a felelősség súlyát, mely a meddő elégedettség helyett minden erőnk lehető teljes kifejtésére ösztönöz.

Annyi bizonyos, hogy az elmúlt száz év keleti filológiai eredményeire a Magyar Tudományos Akadémia azzal az érzéssel tekinthet vissza, hogy a jövő száz év munkássága meg van alapozva.

Bár elmondhatná ugyanezt az, aki száz év múlva beszámol — a mi munkásságunkról.

